

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIV/1—2

**БЕОГРАД
2001**

Digitized by Google

РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2001.¹

Књига пред нама састоји се из две целине — прва је посвећена творби придева којима се означавају људске особине у савременом српском језику, а друга семантици ових придева.

Део посвећен творби придева састоји се из следећих одељака: 1. *Прелиминарна разматрања* (11–17), 2. *Простии придеви са значењем људских особина* (18–48), 3. *Секундарни простии придеви* (49–68), 4. *Изведени придеви са значењем људских особина* (69–143), 5. *Опште одлике творбе придева са значењем људских особина* (144–161). Део рада посвећен семантици обухвата више поглавља (тачније, њих 14). Навешћемо само нека: 2. *Семантичка анализа придева и њен однос према анализи именица* (165–168), 3. *Примарне семантичке реализације придева са значењем људских особина* (169–180), 6. *Хијерархијска структура придева са значењем људских особина* (193–216), 10. *Перспективизација придева са значењем људских особина* (239–242).

У приказивању ћемо се задржати на оним моментима који се на чине интересантним и иновативним.

1.1. У одељку рада посвећеном структури деривационог система простих придева са значењем људских особина² ауторка разматра именице мушког рода са значењем носиоца особине (*nomina attributiva*) изведене формантом -ација: *брзација*, *шуйација*. Ове именице сврстава у именице субјективне оцене. Она их затим упоређује са другим именицама које имају исти формант (*бојација*, а можемо додати и *млекација*), али које, за разлику од њих, немају пејоративно значење. Због овога, поставља се питање где лежи субјективна оцена, у творбеној основи или у суфиксу? Ауторка затим каже да именицама субјективне оцене не сматра само оне са именичком творбеном осномом и суфиксима субјективне оцене. „Именице субјективне оцене схватамо шире, јер субјективна оцена не произлази само из суфикса, односно (нај)мање проистиче из њега. И придевска творбена основа може подразумевати субјективну оцену. Субјективна оцена се заснива на томе

¹ Књига је објављена и Библиотеци Јужнословенског филолога, н.с., књ. 18.

² У даљем тексту користимо скраћеницу аутора — ЛО — са значењем људске особине односно људских особина.

што из склопа људских особина издвајамо (...) најупечатљивију и себи дозвољавамо да скуп својстава неке особе сведемо само на то једно, да додавањем неког именичког суфикса изградимо именицу и да особу назовемо тим именом“ (32).

1.2. Интересантно је запажање да се семантичка вредност форманта мења у зависности од значења (односно значењских компоненти) мотивног придева. Уколико се форманти субјективне оцене додају на творбену основу придева којима се изражава пожељна особина постиже се хипокористичност, а уколико се додају творбеној основи придева који значе непожељну особину постиже се деминутивност. Међутим, ауторка наводи придеве са значењем „апсолутног степена особине“ — *брз*, *жив* — и каже да додавањем форманта субјективне оцене оваквим придевима не можемо добити значење умањености особине. Напротив, овако се добија значење појачаног степена изражености особине, односно та се особина наглашава (*брзичав*), уноси се хипокористичност (*живуљаст*) или придев остаје неутралан (*живахан*) (исп. стр. 151).

1.3. Испитивање односа између мотивних речи и деривата довело је аутора до следећих закључака: иако између мотивне речи и деривата постоји и формална и значењска веза, у свести говорника (до овог закључка аутор је дошао анкетом) не постоји и психолошка веза међу њима. Изведени придеви не стоје у психолошкој вези са својим мотивним речима, већ са својим синонимима и антонимима. „Изгледа да се устаљени, општеприхваћени деривати временом појмовно одвајају од мотивних речи. И поред морфолошке везе, семантичка веза слаби, јер се иза мотивне речи и деривата налазе самостални, различити појмови. У логичком смислу, проста и изведена реч су у равноправном положају. Семантички осамостаљена реч ступа у логичке везе са својим антонимима, синонимима и сличним значењски сродним речима ... На формалном плану, сваком говорнику је јасно да придев *јамеџан* потиче од именице *јамеј* и да су ове лексеме у блиској вези. На значењском плану појам који стоји иза лексеме *јамеџан* не везује се за памет, већ, на пример, за појам који стоји иза лексеме *глу*“ (160).

Сада ћемо прећи на део рада посвећен семантици придева ЉО.

2.1. У поглављу посвећеном семантичкој анализи придева ЉО ауторка нас упознаје са њиховом специфичном семантичком структуром; због тога се у анализи њихове семантичке структуре не могу користити методе применљиве у анализи именица (компоненцијална анализа на пример). Ауторка испитује примарне семантичке реализације придева ЉО уз помоћ теорије прототипа. Када за некога кажемо да је *леј* ми вршимо несвесно поређење са апстрактном, прототипичном особом, па заправо мислимо да је неко *леј* у односу на *ирошојши* (исп. стр. 169).

Придеве са значењем физичке особине ауторка дели на оне са значењем пожељне и непожељне особине. На основу броја придева у свакој од ових група она закључује: „пажњу описивача нечијег изгледа, чини се, највише привлаче физички деформитети, а одмах за њима

и изражени, наглашени делови тела. То доказује да при описивању вршимо поређење са прототипом. Запажамо оно што прототип нема или оно што је сувише истакнуто у односу на прототип. У другом су плану (...) особине које свако од нас (па и прототип) има у неком степену, па се и диференцијација међу људима заснива углавном на степену изражености тих особина“ (171).

У анализи примарних семантичких реализација придева са значењем духовних особина ауторка примењује (и надограђује) идеју А. Вјежбицке; Вјежбицка је, наиме, емоције дефинисала пеко ситуација у којима се испољавају. Везивањем особина за поједине ситуације Р. Драгићевић структуру пожељне духовне особине своди на: **који је + (вредносно плус) у ситуацији**, а структуру непожељне духовне особине на: **који је — (вредносно минус) у ситуацији**. Потврда за овакав теоријски приступ је и начин дефинисања придева (нпр. дефиниција придева *јуначан* у Речнику Матице српске — *срчан у ојасносџи*) (исп. стр. 173–174).

2.2. Испитивање хијерархијске структуре придева ЉО захтевало је проналажење централних чланова ове категорије. Један од начина (за проналажење ових централних чланова) који је ауторка применила била је анализа прототипа, а други анализа упутница. Анализа прототипа (извршена на основу анкете) показала је да су прототипични придеви *добар* и *леј*. Анализа упутница³ (или инпут анализа) издвојила је као централне придеве *јак* и *слаб* (придеви интензитета). Као закључак, ауторка каже: „Придевима *добар*, *леј*, *јак* и *слаб* приступамо двојачко. То су централни придеви ЉО, али истовремено, и за нас можда још важније, овим придевима се изражавају кључне семе придева ЉО, које нам омогућавају да сагледамо основне правце развоја полисемантичких структура придева ЉО. То су семе *који је љозитиван* — *који је негативан* и *који се испољава у изразитом, максималном сџејену* — *који се испољава у минималном сџејену*. На основу неке од ових сема, или њиховим укрштањем, већина придева ЉО развија систем својих семантичких реализација“ (215–216).

Занимљиво је размишљање о придеву *зао*; анализом прототипа овај придев је доспео на листу чланова блиских централним придевима *добар* и *леј*. Према резултатима анализе, то је једини придев са значењем непожељне особине који је близак наведеним централним члановима. Р. Драгићевић наводи два разлога за овакву ситуацију: „Први је тај што је злоба она непожељна особина усмерена од појединца ка другим људима коју најтеже подносимо, нарочито ако је уперена ка нама ... То што је неко ружан или глуп не доживљавамо с толиким подозрењем као што доживљавамо злобу. Ова особина заузима примат у односу на све друге негативне особине“ (204). Други разлог лежи у чињеници да је овај придев други могући антоним придева *добар*, тачније његов неправи антоним; ситуација са именицом *зло* је другачија, она је прави антоним именице *добро*, јер „према придеву

³ О овој анализи в. стр. 206.

лош не стоји одговарајућа именица. *Зао*, у ствари, нема антонима, нема супротстављену позитивну вредност која је семантички у потпуности компатибилна с њим. Када би такав придев постојао, он би био позитиван, па самим тим и неутралан члан опозиције, за који би се, с обзиром на важност ове особине, везивале бројне асоцијације говорника које су сада везане за маркирани придев *зао*“ (204–205).

2.3. У поглављу рада посвећеном перспективизацији придева ЉО, пратимо могућност сагледавања „значајског садржаја придева ЉО из ужег угла — са становишта конкретне ситуације и из ширег угла — са становишта већег броја различитих ситуација“ (239). Различите перспективе за анализу придева ЉО можемо да сагледамо у синтагмама у којима се употребљавају ови придеви: у синтагми *храбар сведок* особина храбрости везује се за једну, конкретну ситуацију (најужа перспектива), и испољава се као тренутна особина; у синтагмама *храбар родитељ/војник* (шира перспектива) особина је везана за одређене друштвене улоге, понавља се, па је зато трајнија; у синтагми *храбар човек* (најшири ниво перспективизације) храброст означава трајну особину, јер је везана за многе ситуације (исп. стр. 240–241).

Жеља нам је да ову књигу препоручимо лингвистима, јер пружа обиље корисних лингвистичких података (како из области творбене семантике, лексичке семантике, лексикологије, тако и из синтаксе); препоручујемо је и свима онима који су заинтересовани за људску психологију, јер сматрамо да је корисна у и том смислу што нам пружа увид у неке несвесне механизме људског мишљења.

Александра Марковић